

честни връзки с разбойниците. Фанатичното турско духовенство не могло да гледа християни под знамето с две полета: едното полумесеца и другото кръста. Според Чайковски, сливенския мюфтия, голем фанатик, най-вече влияел на мютесарифина, за да се носи последния неприязнено към казаците. Ала още по-опасно било влиянието на духовенството върху турската маса. Последната се почувствувала оскърбена, защото чрез сабята раята се приравнявали с нея. През дългото и тъмно робство, тя живеела с чувството на гордост и самоувереност, с идеята, че само тя има право да носи оръжие, а християните трябва да работят, за да плащат на султана и феодалите му. Унижена пред раята от държането на казаците, тя виждала в последните само врагове на своя народ под булото на султанови служители. Всички тия обстоятелства накарали от много страни на държавата мюсюлманското население да се оплаче на султана против казаците и настоява за тяхното премахване.

*

Същинските причини, за да пропадне делото на Саджк наша се крият не в молбата на офицерите от 1870 год. за потурчване казашките полкове, а в социалният утопизъм на ренегата и главно в неспособността на турците да се приспособят към новия граждански и политически живот, който се създавал във съседство с тях и вътре във страната им. На последното обстоятелство именно се дължат политическите конвулсии на Турция през целия XIX век при наличността на ред вътрешни реформи, към които спада и военното дело на Саджк паша, но които не се изразили в някакво облекчение за пробудените в нея националности и затова се тури край на съществуването ѝ като велика държава.

Историческото развитие на християни и турци вървели по различни пътища. Някой от тях вече под влиянието на западна Европа се създадоха национални държави. И българите неминуемо трябваше да вървят по тоя път. Политиката на Чайковски пренебрегна тъкмо това самобитно развитие на народите през XIX век по отношение на тях. Както поляците се борили против руския цар за свободата си, така и българите вървели към общонародна борба със султана. Това било естественото развитие на народите в Турция, а не дуалистичната форма на управление. Споменах и по-рано, че казаците влияели за растежа на българското национално съзнание. Обстоятелството, че те били премахнати преди възтанието от 1876 год. и освободителната война от 1877-78 год. достатъчно показва ясно кои са истинските мо-